

SIGITAS BIRGELIS

JOTVOS PAKRAŠTŲ

NA OBRZEŻACH JAĆWIEŻY / IN JOTVINGIAI LAND

Punskas–Seinai–Vižainis–Suvalkai
Puńsk–Sejny–Wiżajny–Suwałki

Kraštovaizdžių albumas
Album krajobrazowy
The landscape picture album

SIGITAS BIRGELIS

JOTVOS PAKRAŠTY / NA OBRZEŻACH JAĆWIEŻY / IN JOTVINGIAI LAND
Punskas–Seinai–Vižainis–Suvalkai / Puńsk–Sejny–Wiżajny–Suwałki

Kraštovaizdžių albumas / Album krajobrazowy / The landscape picture album

Rėmėja Lenkijos kultūros ministerija
Wydano przy pomocy finansowej Ministerstwa Kultury
It has been published with help of the Culture Ministry

Nuotraukų ir tekstų autorius
Autor zdjęć i tekstów
The pictures and texts` author

Sigitas BIRGELIS

Dailininkė / grafik / A graphic designer
Korektorė / korektor / A proofreader
Vertimas / tłumaczenie / Translating

E. VALIŪTĖ
B. BURDINAITĖ-OLÓW
N. BIRGIEL, K. WĘGLICKA

ISBN 83-87604-73-9

© Sigitas Birgelis
© Wydawnictwo „Aušra”

„Aušros” leidykla / Wydawnictwo „Aušra” / The publishing house „Aušra”
Mickiewicza 23, 16-515 Puńsk, woj. podlaskie
www.punskas.pl
e-mail: w@punskas.pl
Tiražas / Nakład 500 egz. / An edition 500 copies

PRATARMĖ

Prieš maždaug 6000–8000 metų, kai pasaulio žemėlapyje nebuvo nei vokiečių, nei anglų, nei lietuvių, nei lenkų, nei daugelio kitų tautų, Dnepro baseino stepėse ar kitose Europos vietose gyveno indoeuropiečių protautė, iš kurios vėliau atsirado beveik pusė žmonijos tautų. Pirmykštės kalbinės bendrystės laikais gentiniai dialektai suskilo į tarmes, iš kurių išsirutuliojo visos indoeuropiečių kalbos. Mūsų dienų kalbininkai pajėgia atkurti kai kuriuos indoeuropiečių prokalbės žodžius ir formas. Indoeuropiečių prokalbėje buvo žodis *mātēr*, iš kurio kilę lietuvių *motė* ir *moteris*, sanskrito *mātār*, lotynų *māter*, graikų *mātēr*, latvių *māte*, rusų *matj*, ukrainiečių *mati*, vokiečių *Mutter*, anglų *mother*, prancūzų *mère*.

Indoeuropiečių kalbos rutuliojosi nevienodai: vienos nuo prokalbės tolo lėčiau, kitos greičiau, vienos išlaikė senienų daugiau, kitos mažiau. Lietuvių kalba nuo prokalbės yra nutolusi mažiau už kitas gyvasias indoeuropiečių kalbas, todėl joje daugiau archaizmų. Galbūt lietuviai mažiau keliavo, įsikūrė netoli savo senosios protėvynės, gyveno nuošaliau nuo kitų etninių grupių keliavimo tako. Kad lietuvių kalba archajiška, turtinga ir graži – pastebi viso pasaulio kalbininkai, todėl ji svarbi studijuojantiems lyginamąją kalbotyrą ir dėstoma daugely pasaulio universitetų. Krenta į akis senovės indų (sanskrito) ir lietuvių kalbų panašumas. Kai kuriuos sanskrito kalbos sakinius lietuviams lengva suprasti. Žymus indų rašytojas ir kalbininkas Sunitis Kumaras Četerdžis vienoje savo knygų pateikia tokį sanskrito kalbos sakinį: *Kataras tu - am asi?* Kiekvienam lietuviui aišku, kad tuo sakiniu klausiama: *Katras tu esi?*

Tai, kad indai įsikūrė rytuose, o europiečiai vakaruose, padėjo atsirasti pavadinimui “indoeuropiečiai”. Iki XIX a. vidurio mokslininkų manyta, kad indoeuropiečių prokalbę geriausiai išlaikęs sanskritas, todėl, pasak jų, protėvynė ieškotina Azijoje. Kalbų lyginimas parodė, kad lietuvių kalba ne mažiau archajiška, kad indoeuropiečių gyventa Europos klimato juostoje, žinota vasarą ir žiemą, vilkus, lokius, elnius, laikyta bites. Į rytus nuo Uralo nei šių žvėrių, nei bičių nebūta, tad ir protėvynė Azijoje negalėjusi būti.

Indoeuropiečių protėvynė nebuvo panaši į šių laikų žemyną. Didžiulės girios, pelkės, ežerai ir aukšta žolė – tai būdingiausias ano meto kraštovaizdis. Pasėliams žemės mažai būta, reikėjo kirsti girias, sausinti pelkes, klajoti su gyvulių bandomis po stepes ir miškastepes, kovoti dėl ganyklų, vandens telkinių, geresnių dirvų. Geriau ginkluotos gentys užgrobdavusios silpnesnių gentių ganyklas ir gyvulių bandas. Tie, kurie nenorėjo prarasti laisvės, kraustydavęsi kitur. Vieni indoeuropiečiai nukeliavo į Skandinavijos pusiasalį, kiti kūrėsi rytų ir vidurio Europoje, dar kiti apsigyveno vidurio Azijoje.

Lingvistinė paleontologija, kaip ir archeologija bei kultūros istorija, padeda atskleisti sudėtingas senovės paslaptis. Šiandien nesunku sužinoti, pvz., ar indoeuropiečiai laikė avis. Užtenka pažvelgti, ką sako kalbos faktai. Lietuviškai ir sanskritiškai šis gyvulys vadinasi *avis*, lotyniškai *ovis*, latviškai *avs*, rusiškai *ovca*, lenkiškai *owca*. Tai rodo, kad jie laikė avis, nes šis žodis buvęs indoeuropiečių prokalbėje. Kalbų analizė rodo, kad indoeuropiečiai laikė ir šunis, ir karves, ir ožkas, ir kiaules, ir arklius, augino miežius, kviečius, pupas, linus (tai

patvirtina ir archeologija). Lietuvių kalboje yra žodžiai *arti*, *akėti*, *sėti*. Visus šiuos žodžius vartoja ir latviai: *art*, *acet*, *set*. Kad ir prūsai turėjo šiuos veiksmažodžius, liudija: *artoy*s (artojas), *aketes* (akėčios), *semen* (grūdas). Tokių atitikmenų netrūksta ir kitose indoeuropiečių kalbose.

Indoeuropiečių kalbose nėra bendrų žodžių metalams pavadinti. Iš to daroma išvada, kad su metalais jie susipažino prokalbei suskilus. Indoeuropiečiai gyveno šeimyninėmis bendruomenėmis. Į jų sudėtį įeidavo kelių kartų šeimos. Susikaupus daugiau turto, reikėjo jį saugoti nuo kitų, kurti sustiprintas gyvenvietes. Lietuviškai tokia gyvenvietė vadinosi *pilis*, latviškai – *pils*, graikiškai – *polis*, sanskritiškai – *pur*. Kol indoeuropiečiai gyveno protėvynėje, turėjo vienodą kultūros lygį, bendrą mitologiją, garbino saulę, mėnulį, perkūną, turėjo šventų giraičių, upių ir ežerų.

Baltai

Pirmą kartą baltų vardą (šiai šeimai priklauso lietuviai, latviai ir išnykę prūsai, jotvingiai, kuršiai, sėliai bei žiemgaliai) pavartojo vokiečių kalbininkas G. Neselmanas 1845 m. išvesdamas jį iš Baltijos jūros pavadinimo. Šis pavadinimas nurungė aiškių vardą, kurį mokslininkai aptiko Publijaus Kornelijaus Tacito veikalė “Germania”, parašytame 98 m. po Kr. Beje, nei vienas, nei kitas vardas nėra geras. Aisčiais buvo vadinami tik prūsai, be to, šis vardas pinasi su estų vardu. Baltų vardas irgi netobulas, nes juo geografijoje vadinamos visos Pabaltijo tautos.

Iki XIX a. lietuvius neretai kildinta iš romėnų, nes lietuvių kalboje yra daug į lotyniškus panašių žodžių (*dievas* – *deus*, *vyras* – *vir*, *ugnis* – *ignis*, *sėmėnys* – *semen*, *dantis* – *dens*, *senis* – *senex*, *tu* – *tu*, *esti* – *est*, *ėsti* – *edere*, *augti* – *augere*, *sėdėti* – *sedere*, *jungas* – *jungum* ir daug kitų). Manyta net, kad lietuvių kalba – tai lotynų kalbos atšaka. Buvo sukurta legenda apie Lietuvos kūrėją Publijų Liboną, vėliau pavadintą Palemonu, kuris I a. pr. Kr. pilietinio karo metu palikęs tėvynę su žmona ir vaikais iškeliavo į šiaurę. Nuplaukęs Nemunu iki Dubysos įkūrė ten pirmąją pilį. Lenkų istorikas Janas Dlugošas, kuris lietuvius taip pat kildino iš romėnų, rašė, kad baltai į šį kraštą atkeliavo Cezario laikais.

Pasitraukus ledynui, pirmieji gyventojai į šią teritoriją atkeliavo maždaug prieš 10–12 tūkst. metų. Vieni istorikai teigia, kad seniau visame Pabaltijyje gyventa finų, o tik II tūkst. pr. Kr. juos pakeitė indoeuropiečiai. Kiti tvirtina, kad pietiniame Pabaltijyje gyvenę tie patys žmonės, iš kurių susikūrė baltų gentys. Pagal lietuvių kalbininką K. Būgą, baltų protėvynė ieškotina į šiaurę nuo Pripetės, pietuose baltiškų vandenvardžių paplitimo riba laikytinas Seimo upės baseinas, rytuose – Volgos ir Okos aukštupiai. Anksčiausiai prie Baltijos jūros bus atsikėlę prūsai, kurie jau prieš Kristų gyveno Pavislėje, kur jų kaimynai buvę vokiečiai (gotai). Gotams išsikrausčius į pietryčių Europą (II a. po Kr.), baltai pasistūmėjo iki Vyslos. Rytų germanų paliktoje teritorijoje pradėjo kurtis slavai, kurie maišėsi su baltų likučiais. Ilgainiui iš to mišinio susidarė smulkios lenkų etninės grupės: kurpių, drobuliakų, karvatkų, kašubų.

Baltų prokalbė susiformavo II tūkst. pr. Kr. ir išsilaikė iki VI a. po Kr., kai išsiskyrė vakarinių (prūsų) ir rytinių (lietuvių, latvių) baltų prokalbės. Lietuvių ir latvių kalbos atsiskyrė ne anksčiau kaip VII a.

Istoriniuose šaltiniuose sūduvių ir galindų vardas pirmą kartą paminėtas II a. – Ptolomėjo geografijoje. (Lietuvos vardas pirmą kartą minimas 1009 m. Kvedlinburgo metraščiuose.) X a. Kijevo metraštyje rašoma: “Vladimiras žygiavo prieš jotvingius, ir nugalėjo jotvingius, ir paėmė jų žemę”. Nestoro kronikoje rašoma *Jatvagi*. Iš lenkų šaltinių jotvingiai (*Yaczwagi*) minimi Mozūrų Konrado dokumentuose. J. Dlugošas rašo *Jaczwingi*, o kryžiuočių kronikose minima *Terra Jatwezenorum*. Prūsai šią tautą bus vadinę *jotvings*. Lygiagrečiai minimas ir sūduvių vardas – *Sudovia*. K. Liuksemburgiečio 1421 m. laiške kryžiuočių magistrui rašoma: *terra Sudorum et Jacuitarum*. Lietuviai jotvingių kraštą (ar jo sritį) galėję vadinti *Dainava*. Pagal lenkų mokslininką J. Nalepą, šiaurės vakarų Jotvos dalyje (ties Vilkaviškiu ir Kalvarija) bus gyvenę sūduviai, į vakarus nuo Nemuno (Alytaus–Merkinės ruože) – dainuviai, aplink Suvalkus – jotvingiai, o pietuose (Elko–Augustavo–Grajevo ruože) – poleksiečiai. Šios keturios gentys bus sudariusios tautą, kurią jotvingių ar sūduvių vardu vadiname.

Jotvingiai pirmaisiais Kristaus amžiais bus pasiekę Bugo upę, rytuose – Pripetės pelkes, pietuose – Narevo upę, o vakaruose – Mozūrų ežerus. Šios tautos kultūros paminklų daugiausia aptikta Suvalkų krašte (Šiurpily, Šveicarijoje, Prūdiškėse, Studenytėje, Eglinėje). III–V a. čia buvęs vienas iš didžiausių jotvingių centrų. Sūduvių pilkapiai, nutolę viens nuo kito apie 5 km, priklausė nedideliems (apie 15 šeimų) kaimams. Jotvingių greičiausiai gyventa salomis, išmėtytomis tarp girių. Jų valsčiai buvę savarankiški, be centrinės valdžios, tik atsiradus pavojui, tartasi dėl bendros gynybos. Sūduvoje žinoma per 50 piliakalnių, kurie, deja, iki šiol nedaug tyrinėti. Šveicarijoje (šalia Suvalkų) jotvingių pilkapyje aptikta daug II–III a. radinių: įvairių kaulinių įrankių, molinių liejimo formų metalui lydyti, Romos monetų, keramikos. Kapuose rasti ir maždaug 55 m. amžiaus vyro griaučiai su daugybe papuošalų. Prie mirusiojo šono buvo kalavijas medinėje makštyje, odinis diržas su žalvariniais, sidabriniais ir auksiniais papuošalais, žvėrių figūrėlės, du iečių antgaliai ir kt. radiniai. Eglinės piliakalnyje (9 km nuo Punsko) aptikta XI–XIII a. jotvingių gyvenvietės pėdsakų. XVIII a. Punsko klebonas A. Laurinavičius rašė, kad tenyškščiai ūkininkai, dirbdami ūkio darbus, aptinka įvairių senų ginklų, papuošalų bei kitų daiktų. Piliakalnį prieš keliolika metų tyrinėjo lenkų archeologai. Jie surinko daug medžiagos apie jotvingių buitį, kovas, keramikos, kaulo dirbinių, turtingą papuošalų kolekciją.

6 km nuo Seinų yra Klevų piliakalnis, supamas Klevo, Klevaičio ir Gulbienio ežerų. Jo šiaurinis šlaitas nukastas, status ir pritaikytas gynybos reikalams. Kiti šlaitai nuolaidūs. Piliakalnis buvo ruoštas strateginiu atžvilgiu patogioje ir sunkiai prieinamoje vietoje. Deja, jis dėl kažkokių priežasčių nebuvo baigtas.

Archeologiniai radiniai rodo, kaip jotvingiai gyvenę, medžiodavę, puldinėdavę slavų žemes. Tipiškiausias jotvingių ginklas buvusi ietis, bet jie turėję ir svaidykles akmenims svaidyti, lankus, skydus ir kitus ginklus. Apguldami pilis, vartojo degančius pagalius bei taranus pilių vartams pramušti. Priešą puldavę staiga ir tuoj pat išsisklaidydavę. Neretai praleidę prieš pagrindines jėgas smogdavo jam iš už užnugario. Jotvingių narsumas, gudri karinė strategija bei geri vadai padėjo šiai mažai tautai ilgai ir sėkmingai gintis nuo stipresnių len-

kų, rusų, totorių ir kryžiuočių. Lemtingi buvę XII ir XIII amžiai, kai kryžiuočiai, užvaldę prūsų žemes, pradėjo žygius prieš jotvingius. Kiekvieną jų pilį ar gyvenvietę puldavo atskirai. Jotvingių ir Ordino karas truko 4 metus (1279–1283). Kryžiuočiai, būdami negausūs, užimtos Jotvos neįstengė kolonizuoti. Net jiems atitekusi vakarinė Jotvos dalis buvo lietuvių apgyventa.

Sunku spręsti, kiek liko jotvingių po 1283 m. katastrofos. Vokiečių kronikininkas Duisburgas 1326 m. rašė: “Ir taip Sūduvos žemė tebėra apleista iki šiai dienai”. Išlikę jotvingiški hidronimai ir toponimai liudija ką kita. Ilgainiui Jotvos kraštas virto tarpine zona tarp Ordino ir Lietuvos. Per Jotvos miškus kryžiuočiai veržėsi pulti lietuvius, per juos lietuvių kariai žygiavo deginti kryžiuočių pilis. Lietuviai, aršių kovų su kryžiuočiais varginami, nesistengė tvirčiau užvaldyti Jotvos ir jos kolonizuoti. Lietuvos karalius Mindaugas kelis kartus buvo užleidęs kryžiuočiams Jotvos ir Žemaitijos dalį. Tą patį tris kartus padarė ir Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas. Jotvos likimą galėjo lemti 1410 m. Žalgirio kautynės, bet Torunės sutartyje apie tai neužsimenama. Pagaliau Sūduvos klausimas išsprendė po naujo Lenkijos–Lietuvos karo su Ordinu, kuris pasibaigė 1422 m. Melno sutartimi. Sutartyje pabrėžiama, kad Sūduva (*Jotav*) visam laikui priklauso Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei.

Kunigaikščio Vytauto laikais Jotva buvo medžioklių ir bitininkystės vieta. Jotvos girių ūkiu rimčiau pradėjo domėtis kunigaikštis Kazimieras. Jis tvarkė girių ūkio reikalus. Jotvos miškuose kūrėsi kirtėjai, vežėjai ir miško sargai, buvo statomos sodybos, augo gyvenvietės, tiesti keliai.

Iš (ne) tolimos
Jotvos
praeities

XVIII a. pabaigoje, po abiejų valstybių padalijimo, Jotva atiduota Prūsijai, o vėliau įjungta į Varšuvos Kunigaikštystę ir Lenkijos Karalystę. Sūduvą labai nuniokojo badas ir maras bei pasaulinių karų gaisrai. Kuriantis Lietuvos ir Lenkijos valstybėms, kilo konfliktas dėl pietinės Sūduvos. Besitraukianti vokiečių administracija palaikė Lietuvos reikalavimus, bet negalėjo padėti jų įgyvendinti. Santarvės valstybių atstovai Lietuvos sienų klausimą išsprendė Lenkijos naudai, nepaisydami Lietuvos etnografinių ir ekonominių interesų. Po 1920 m. lietuvių ir lenkų kovų Lietuvai buvo galutinai primesta nauja demarkacijos linija, atskyrusi nuo jos pietinę Sūduvą. Antrojo pasaulinio karo išvakarėse Jotva tapo rusų ir vokiečių sandėrių objektu. Lietuva atiduota sovietų įtakos sferai, o ši Sūduvos dalis – palikta hitlerinei Vokietijai. 1939–1944 m. vokiečiai bandė kolonizuoti ir germanizuoti pietinę Sūduvą. Buvo uždarytos lietuvių organizacijos ir mokyklos, o dauguma gyventojų priverstinai iškeldinta į Lietuvą. Po Antrojo pasaulinio karo pietinė Jotva pasiliko Lenkijoje.

Jotvos
(Sūduvos)
krašto
ypatumai

Dabartinis Jotvos kraštovaizdis susiformavo pasitraukus ledynams, kurie ištisus tūkstantmečius dengė šį kraštą. Sūduvoje vyrauja 60–70 m aukštis virš jūros lygio (žemiausia vieta – 50 m Šešupės žemupyje, aukščiausia – Ravelių kalnas ties Vižainiu – 299,1 m). Beveik visų Jotvos upelių vandenys suteka į Nemuną. Iš upių minėtinos: Juodoji Ančia, Baltoji Ančia, Seina, Šešupė.

Šešupė – didžiausia po Nemuno Jotvos upė ir ilgiausias jo intakas. Ji prasideda netoli Juodosios Ančios ištakų ties Šešupėlės kaimu ir Ančios ežeru, vingiuoja ir staiga pasuka į šiaurės rytus, šiaurę, šiaurės vakarus ir vakarus.

Šešupė nėra vandeninga, per pavasario potvynius užlieja pievas bei laukus, vasarą ir žiemą nusenka, o jos mažesni intakai išdžiūsta arba užšąla. Šios upės vardas galįs būti giminiškas indų kalbos žodžiui *šišara*, reiškiančiam šaltą, vėsų. Taigi Šešupė reikštų vėsią upę.

Juodoji Ančia – antroji pagal dydį Jotvos upė – išteka iš Ančios ežero, įteka į Vygrių ežerą, vėliau pietryčių kryptimi plaukia Nemuno link. Didžiausios Seinų krašto Seinos upės pavadinimas taip pat jotvingių kilmės. Ji iš Šaltėnų Šalčios pavadinimu teka į Bokšio ežerą. Išplaukusi iš jo keičia pavadinimą į Juodąją ir įteka į Seino ežerą. Iš jo (jau Seina) teka per Seinus, Degučius į Maro ežerą. Iš Maro ežero (Maros pavadinimu) plaukia į Juodąją Ančią. Žemupyje Mara tampa stambia upe. Seinos upės vardas minimas 1385 m. kryžiuočių kelių aprašymuose. Ten rašoma, kad 7,5 mylios atstu nuo Merkinės yra perėja per Seinos upę. Jos vakariniame krante esąs Seinų miestas.

Pietų Jotvoje minėtini ežerai: Vižainis, Ančia (vienas giliausių Europoje), Žaltytis, Šelmentas, Šiurpilio ežeras, Seinas, Seivis, Klevas, Klevaitis, Želvos ežeras, Galadusis, Stabingio ežeras, Punia ir daug kitų.

Šiuo metu pietų Sūduvoje daugiausia lietuvių (baltų) aptinkama ties Punksku ir Seinais. Seinų miestas lietuvių tautos atgimimo laikotarpiu atliko svarbų vaidmenį, todėl jis vadintinas Sūduvos sostine. Jo pavadinimas kilęs nuo Seinos upės. Ilgainiui žmonės jotvingišką upės vardą užmiršę, vadina ją lenkų primestu vardu. Senas upės vardas minimas daugelyje dokumentų, tarp jų 1558 m. valakų matavimo aprašymuose.

Seniausia rašytinė žinia apie Seinus siekia 1522 m. Seinams augti padėjo 1602 m. įsikūrę dominikonai. Jie, tapę stambiausiais žemvaldžiais, pradėjo statyti mūrinę bažnyčią, apgyvendino amatininkus ir verslininkus (daugiausia žydus), įvedė atlaidus. 1818 m. gaisras sunaikino didelę miesto dalį, vertingą vienuolyno biblioteką bei senus miesto dokumentus. Po šios nelaimės prasidėjo Seinų aukso amžius. Seinų bažnyčia tapo vyskupijos katedra, joje įsikūrė ir Sūduvos vyskupijos kapitula. 1826 m. Seinuose pradėjo veikti kunigų seminarija, kuri ruošė Sūduvos bažnyčioms lietuvius kunigus, o ilgainiui tapo svarbiu lietuvių tautinio atgimimo židiniu.

Lietuvių veikla šiame krašte sustiprėjo, kai 1904 m. į Seinus atvyko K. Prapuolenis, didelis kovotojas dėl lietuvių kalbos teisių bažnyčiose. 1905 m. kunigų seminarijos profesoriai ir kiti dvasininkai suorganizavo bendrovę knygoms leisti, o 1906 m. „Šaltinio“ spaustuve, kuri leido lietuviškus žurnalus, knygas, brošiūras, kalendorius ir kitus leidinius.

Seinai buvo vienas iš stambiausių anų laikų lietuvių spaudos ir kultūros centrų. Čia apaštalavo ir atgulė amžino poilsio lietuvių poetas vyskupas Antanas Baranauskas. Seinų seminarijoje mokėsi žymūs Lietuvos atgimimo veikėjai: Lietuvos himno autorius poetas V. Kudirka, literatas V. Mykolaitis-Putinas, vyskupas ir profesorius Pr. Bučys ir kiti.

Po 1989 m. Seinų krašte buvę nemažai reikšmingų įvykių: prie Seinų bazilikos pastatytas vysk. Antano Baranausko paminklas, iškilo ir Seinų „Lietuvių namai“, kuriuose telkiasi kultūrinis lietuvių gyvenimas, ruošiamasi statyti lietuviškų mokyklų kompleksą. Dabar Seinai – svarbus lietuvių kultūros židinis.

Seinai

Ne mažiau reikšmingas pietų Sūduvos lietuvių kultūros centras yra Punskas, kurio 80 proc. gyventojų – lietuviai. Punsko apylinkes pradėta kolonizuoti XVI a., kai buvo apgyvendinami Punios didgirio pakraščiai. Pirmieji kolonistai buvę dzūkai iš Punios ir Merkinės. 1597 m. įkurta parapija, o 1612 m. Punskas vadinamas miestu, nors oficialiai miesto teises, antspaudą ir herbą su šv. Petro paveikslu suteikė jam Lenkijos karalius Vladislovas IV 1647 m. Prūsų valdininkas A.C. von Holsche, aprašydamas Sūduvos krašto užimtus miestus, apie Punkską rašo: “Punskas – karališkas miestas, 59 namai ir 583 gyventojai. Menka gyvenvietė”. Punskas neišaugo, nes aplink jį išsistatė kiti miestai (20 km į pietus – Seinai, 30 km į pietvakarius – Suvalkai, 23 km į rytus – Lazdijai, 20 km į šiaurę – Kalvarija). 1874 m. Punske klebonavo kun. K. Jonkaitis. Jis pastatė naują kleboniją, aptvėrė akmenų tvora kapines, pradėjo statyti naują mūrinę bažnyčią. Kun. K. Jonkaičiui mirus, darbus tęsė kun. S. Norkus. Punsko bažnyčia Švč. Mergelės Marijos dangun ėmimo vardu konsekruota 1887 m. Dalis Punsko parapijos kaimų buvo priskirta naujai besikuriančioms Kolietyko, Smalėnų ir Beceilų parapijoms, nemaža dalis pasiliko Lietuvoje, anapus demarkacinės linijos.

Dabar pagrindinis Punsko kultūros židinys yra Lietuvių kultūros namai. Aktyviai veikia įvairios lietuvių organizacijos, lietuviškojo švietimo įstaigos (pagrindinė mokykla, gimnazija, licėjus), leidžiami lietuviški žurnalai, knygos, vadovėliai ir kt.

Mūsų dienų žmonių protus vis labiau aitrina dingusių amžių verpetuose prūsų ir jotvingių likimo atgarsiai, susidomėjimą kelia vis pasirodantys šia tema leidiniai. Prūsų ar jotvingių vardais vadinamos įmonės, burlaiviai, atkuriamos jų sodybos, prie jų piliakalnių vyksta Poezijos pavasario renginiai, jotvingių ir kryžiuočių kovų inscenizacijos. Jotvos kraštovaizdis, hidronimai ir tiponimai kaip religija masina jautrių žmonių vaizduotę, aitrina širdį, skatina įsiklausyti į gamtos ir praeities ilgesio šauksmą bei ragina paklusti jo aidui.

Šio albumo nuotraukos tik iš dalies atskleidžia pietų Sūduvos gamtos grožį, bet kviečia jį pamatyti savo akimis, savo širdimi pajusti nesibaigiančio gėrio ir grožio klodus.

W źródłach historycznych imię Sudowów i Galindów po raz pierwszy pojawia się w “Geografii” Ptolemeusza w II w. W Latopisie Kijowskim z X w. odnotowano: “Idie Wołodimir na Jatwiagi”. Kronika Nestora podaje nazwę Jatvagi. W polskich źródłach historycznych Yaczwagów, czyli Jaćwingów, wspominają dokumenty księcia Konrada Mazowieckiego. J. Długosz podaje nazwę Jaczwingi, a kroniki krzyżackie piszą o Terra Jatwezenorum. Prusowie naród ten określali mianem Jotvings lub Sudovia. Litwini Jaćwież lub jej część mogli nazywać Dajnową. Zdaniem J. Nalepy, północno-zachodnią część Jaćwieży (tereny wokół miast Vilkaviškis i Kalvarija) zamieszkiwali Sudawowie, na zachód od Niemna (w paśmie między Alytus i Merkinė) – Dainawowie, wokół Suwałk – Jaćwingowie, a na południu (na linii Ełk-Augustów-Grajewo) – Poleksyjczycy. Najprawdopodobniej te cztery plemiona tworzyły naród znany jako Jaćwingowie lub Sudowowie (po łotewsku *Jatvingi*, po litewsku *Jotvingiai*, po ang. *Yotvingians* lub *Yatvingians*).

Tereny jaćwieskie w pierwszych wiekach naszej ery sięgały: na wschodzie do bagien Prypeci, na południu do rzeki Narew, a na zachodzie – do Wielkich Jezior Mazurskich. Najwięcej szczątków jaćwieskiej kultury materialnej znaleziono na Suwalszczyźnie (w miejscowościach Szurpiły, Swajcaria, Prudziszki, Jegliniec). W III-V w. był tu bowiem jeden z największych jaćwieskich kompleksów osadniczych. Jaćwingowie mieszkali w niezbyt dużych skupiskach rodowych rozproszonych po puszczy. Ich gminy funkcjonowały samodzielnie, scentralizowanej władzy nie było. Porozumiewano się między sobą jedynie w celach obronnych w obliczu zagrożenia zewnętrznego.

Na terenie Sudowii znanych jest ponad 50 grodzisk (gór zamkowych), które dotychczas są mało zbadane. W Szwajcarii (k. Suwałk) znaleziono wiele przedmiotów datowanych na II-III w.: narzędzia z kości, gliniane formy odlewnicze do metalu, monety rzymskie, ceramikę. Na cmentarzysku odnaleziono też szkielet ok. 55-letniego mężczyzny z dużą ilością ozdób. Przy boku zmarłego był miecz w drewnianej pochwie, skórzany pas z ozdobami z brązu, srebra i złota, figurki zwierząt, dwa ostrza do oszczepów i inne przedmioty. Na górze zamkowej w Jeglińcu (9 km od Puńska) znaleziono ślady osady jaćwieskiej z XI-XIII w. Grodzisko przed kilkunastoma laty badali polscy archeolodzy. Zgromadzili oni sporo materiału o życiu i walkach Jaćwingów, znaleźli przedmioty ceramiczne i z kości, a także bogatą kolekcję biżuterii.

W odległości 6 km od Sejn znajduje się otoczona trzema jeziorami Piłokalnie w Klejwach. Jej północne zbocze zostało przystosowane do celów obronnych. Wzgórze – doskonale ze względów strategicznych – jest położone w dogodnym i trudno dostępnym miejscu. Niestety, z niewiadomych powodów prace nad grodziskiem nie zostały przez Jaćwingów zakończone.

Wykopaliska archeologiczne dają wyobrażenie o tym, jak Jaćwingowie mieszkali, polowali i organizowali wyprawy łupieskie na ziemie Słowian. Najbardziej typową bronią Jaćwingów były oszczepy, łuki, tarcze. Byli oni znani z waleczności, specyficznej strategii walki oraz mądrości swoich wodzów, co prawdopodobnie pozwoliło im na przeciwstawienie się znacznie silniejszym Polakom, Rosjanom, Tatarom i Krzyżakom.

Decydujący dla Jaćwingów okazał się XII i XIII w. Po opanowaniu ziem pruskich Krzyżacy rozpoczęli niszczycielskie najazdy na ziemie jaćwieskie. Ko-

lejno napadano na każdy ich zamek lub osadę. Wojna krzyżacko-jaćwieska trwała 4 lata (1279-1283). Krzyżacy – sami niezbyt liczni – nie byli w stanie skolonizować zagarniętych ziem jaćwieskich. Nawet należąca do nich zachodnia część Jaćwieży została zasiedlona przez Litwinów.

Trudno oszacować liczbę Jaćwingów pozostałych po 1283 r. Kronika niemiecka z 1326 r. odnotowała: “I tak Sudowia stoi opustoszała aż po dziś dzień”. Jednak zachowane do dziś jaćwieskie hydronimy i toponimy dowodzą czego innego.

Jaćwież stała się strefą oddzielającą Zakon i Litwę. Krzyżacy przez lasy jaćwieskie szli na wyprawy przeciwko Litwinom, poprzez nie rycerze litewscy wyprawiali się na podbój zamków krzyżackich. Litwini, nękani walkami z Krzyżakami, nie starali się umocnić na terytoriach jaćwieskich ani ich skolonizować. Mendog, król litewski, kilkakrotnie odstępował Krzyżakom Jaćwież i część Żmudzi. To samo trzykrotnie uczynił też wielki książę litewski Witold. Sprawa przynależności Jaćwieży mogła zostać rozstrzygnięta już w bitwie pod Grunwaldem w 1410 r., jednak w traktacie toruńskim nie ma o tym żadnej wzmianki. Ostatecznie rozwiązano ją dopiero po nowej wojnie Polski i Litwy z Zakonem, zakończonej pokojem w Melnie w 1422 r. W traktacie pokojowym odnotowano, że Sudowię (Jotav) po wsze czasy przekazuje się Wielkiemu Księstwu Litewskiemu.

Za panowania Witolda Jaćwież była głównie miejscem polowań. Gospodarką leśną zajęto się dopiero za czasów księcia Kazimierza. Do puszczy zaczęli przybywać pierwsi osadnicy.

Z niedalekiej
przeszłości
Jaćwieży

Pod koniec XVIII w., w wyniku rozbiorów, dawny kraj Jaćwingów dostał się pod panowanie pruskie, a później stał się częścią Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego. Sudowia bardzo dotkliwie odczuła lata głodu, epidemii i wojen światowych.

W okresie odradzania się niepodległej Litwy i Polski powstał konflikt o południową Sudowię. Ustupująca administracja niemiecka popierała roszczenia litewskie, ale nie mogła pomóc w ich urzeczywistnieniu. Przedstawiciele państw Entanty sprawę granic Litwy rozstrzygnęli na korzyść Polski, nie uwzględniając litewskich interesów etnograficznych i ekonomicznych. Po walkach polsko-litewskich w 1920 r. Litwie została narzucona granica, pozbawiająca ją południowej Sudowii.

W przededniu II wojny światowej dawne tereny jaćwieskie stały się obiektem przetargów pomiędzy Rosjanami i Niemcami. Litwę pozostawiono w sferze wpływów sowieckich, a południową Sudowię oddano hitlerowskim Niemcom. W l. 1939-1944 Niemcy rozpoczęli kolonizację i germanizację tych ziem. Zostały zamknięte organizacje litewskie i szkoły, a większość mieszkańców wysiedlono na Litwę. Po II wojnie światowej tereny południowej Jaćwieży znów pozostały w Polsce.

Krajobraz ziem
jaćwieskich

Współczesny krajobraz Jaćwieży ukształtował się po ustąpieniu łądolodu, który przez tysiąclecia pokrywał te terytoria. Na terenie Sudowii przeważają wzniesienia do wysokości 60-70 metrów n.p.m. (najniżej położone miejsce znajduje się w dolnym biegu Szeszupy – 50 m n.p.m., najwyższe – Rowelska Góra k. Wiżajn – 299,1 m n.p.m.). Wody niemal wszystkich jaćwieskich rzek spływają do Niemna. Spośród rzek Sudowii należy wymienić: Czarną Hańczę, Białą Hańczę, Marychę i Szeszupę.

Szeszupa jest największą po Niemnie rzeką Jaćwieży i największym jego dopływem. Swój początek bierze ona niedaleko Czarnej Hańczy k. miejscowości Szeszupka. Szeszupa nie gromadzi dużo wód. Wiosną, co prawda, podtopia okoliczne łąki, ale latem i zimą poziom wody obniża się tak bardzo, że mniejsze jej dopływy całkiem wysychają lub zamarzają. Nazwa Szeszupa może być spokrewniona ze znanym z języków indyjskich wyrazem *šišara*, mającym znaczenie „zimny, chłodny”. Tak więc Szeszupa miałaby być chłodną rzeką.

Czarna Hańcza – druga pod względem wielkości rzeka tych ziem – wypływa z jeziora Hańcza i poprzez jezioro Wigry kieruje się na południowy wschód aż do Niemna.

Nazwa największej rzeki Sejneńszczyzny Seina, która w języku polskim funkcjonuje wyłącznie jako Marycha, jest pochodzenia jaćwieskiego. W języku litewskim ma ona kilka nazw: w górnym biegu, wypływając miejscowości Szoltań, nosi jeszcze nazwę Šalčia i pod taką nazwą wpływa do jeziora Boksze, ale wypływa zeń jako Juodoji, by trafić do jeziora Sejny. Stamtąd z kolei już jako Seina poprzez Sejny i wieś Degucie kieruje się aż do jeziora Pomorze, a stamtąd zmieniając nazwę na Mara – do Czarnej Hańczy. W dolnym biegu Marycha (lit. Mara) urasta do rozmiarów dużej rzeki.

W południowej części Jaćwieży większe jeziora to: Wizajny, Hańcza (jedno z najgłębszych jezior w Europie), Szelment, Szurpiły, Sejny, Sejwy, Szejpiszki, Płaskie, Zelwa, Gaładuś, Sztabinki, Punia.

Współcześnie na terenie południowej Sudowii najwięcej Litwinów – będących potomkami dawnych Bałtów, kolonizatorów tych ziem – zamieszkuje okolice Puńska i Sejn. Sejny w okresie litewskiego odrodzenia narodowego odegrały bardzo ważną rolę, z tego też względu nazywano je stolicą Sudowii. Swą nazwę Sejny zawdzięczają rzece Seina. Z czasem jaćwieska nazwa została zapomniana, a ludność zaczęła ją nazywać Marychą. Pierwotna jej nazwa zachowała się jednak w wielu dokumentach, m.in. w opisach pomiaru włóczego z 1558 r.

Sejny

Najstarsza znana informacja o Sejnach pochodzi z 1522 r. Do rozwoju Sejn w sposób znaczący przyczynili się dominikanie, którzy przybyli tu w 1602 r. Posiadając ogromne dobra ziemskie, rozpoczęli oni budowę murowanego kościoła, sprowadzali do miasteczka rzemieślników i kupców (głównie Żydów), wprowadzili odpusty. Pożar w 1818 r. strawił dużą część miasta, cenną bibliotekę zakonu oraz stare dokumenty miejskie. Potem nastąpił złoty okres w dziejach Sejn. Kościół podniesiono do rangi katedry biskupstwa, mieściła się tu również siedziba kapituły. W r. 1826 otwarto w Sejnach seminarium duchowne, kształcające m.in. księży litewskich i przygotowujące ich do pracy w litewskich parafiach biskupstwa. Z czasem seminarium stało się jednym z prężniejszych ośrodków litewskiego odrodzenia narodowego.

Działalność litewska na Sejneńszczyźnie ożywiła się zwłaszcza po przybyciu do Sejn ks. K. Prapuolenisa, wielkiego bojownika o prawa języka litewskiego w kościele. W r. 1905 profesorowie seminarium i inni duchowni utworzyli spółkę wydawniczą, a w 1906 r. rozpoczęła działalność drukarnia “Šaltinis”, w której drukowano litewskie czasopisma, książki, kalendarze, foldery i inne druki.

Sejny były jednym z największych ówczesnych ośrodków kulturalnych i prasowych. Tu służbę apostołską pełnił i znalazł miejsce wiecznego spoczynku poeta litewski bp Antanas Baranauskas. W seminarium sejneńskim kształcili się

późniejsi wybitni działacze odrodzenia narodowego – autor hymnu litewskiego, poeta Vincas Kudirka, pisarz Vincas Mykolaitis-Putinas, profesor bp Pranciškus Būčys i inni.

Po r. 1989 na Sejneńszczyźnie miało miejsce kilka istotnych wydarzeń: w pobliżu bazyliki wzniesiono pomnik bpa A. Baranauskasa, otwarto Dom Litewski, w którym koncentruje się litewskie życie kulturalne, podjęto starania o budowę zespołu szkół z litewskim językiem nauczania. Dziś Sejny znów stały się ważnym litewskim ośrodkiem kulturalnym.

Puńsk

Równie znaczącym ośrodkiem kulturalno-oświatowym jest Puńsk, aż w 80 % zamieszkiwany przez ludność narodowości litewskiej. Okolice Puńska zaczęto kolonizować w XVI w. Pierwszymi osadnikami byli Dzukowie spod miejscowości Punia i Merkinė. W 1597 r. została tu utworzona parafia, a w dokumentach z 1612 roku Puńsk jest już nazywany miastem, chociaż prawa miejskie magdeburskie, pieczęć i herb z wizerunkiem św. Piotra oficjalnie nadał mu dopiero król Władysław IV w 1647 r.

Puńsk nie stał się dużym ośrodkiem miejskim, ponieważ wokół niego powstały inne miasta (20 km na południe – Sejny, 30 km na południowy zachód – Suwałki, 23 km na wschód – Lazdijai, 20 km na północ – Kalvarija), mające dogodniejsze położenie i lepsze warunki rozwoju. W 1874 r., gdy proboszczem parafii puńskiej był ks. K. Jonkaitis, zbudowano tu nową plebanię, ogrodzono murem cmentarz, rozpoczęto budowę nowego kościoła. Po śmierci ks. K. Jonkaitisa rozpoczęte przez niego prace kontynuował ks. S. Norkus. Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny konsekrowano w 1887 r. Zmieniły się też granice parafii. Niektóre wsie z rozległej parafii puńskiej zostały przyłączone do nowo powstałych parafii w Kaletniku, Smolanach i Becejłach, natomiast część wsi pozostała po tamtej stronie linii demarkacyjnej.

Głównym ośrodkiem kulturalnym w Puńsku jest obecnie Dom Kultury Litewskiej. Prężnie działają różne organizacje litewskie, funkcjonują szkoły z litewskim językiem nauczania (szkoła podstawowa, gimnazjum, zespół szkół ogólnokształcących), są wydawane litewskie czasopisma, książki i podręczniki.

Od autora

Umysły nasze coraz bardziej intrygują ślady bytności na tych terytoriach Jaćwingów i Prusów, którym nie udało się przetrwać zawirowań historii. Dużym zainteresowaniem cieszą się wciąż nowe wydawnictwa na ich temat. Być może dlatego współcześnie nazwami jaćwieskimi są nazywane zakłady produkcyjne, pociągi, zespoły artystyczne, podejmuje się próby rekonstrukcji ich osad, u podnóża grodzisk organizowane są imprezy poetyckie, odbywają się inscenizacje walk jaćwiesko-krzyżackich.

Krajobraz Jaćwieży, hydronimy i toponimy niczym religia oddziałują na wyobraźnię ludzi, jątrzą serca, zmuszają do wsłuchania się w głos przyrody, a tęsknota za przeszłością każe podążać ich śladem.

Fotografie zamieszczone w niniejszym albumie tylko częściowo oddają piękno przyrody południowej Sudowii, zachęcając do jej oglądania w naturze, do przeżywania całym sercem zasobów piękna i dobra dawnej krainy Jaćwingów.

Do zobaczenia na obrzeżach Jaćwieży!

INTRODUCTION

In the historical sources the names: Galindai and Sūduviai are mentioned for the first time in Ptolemy's *Geography* in the 2nd century. In *Latopis Kijowski* from the 10th century it has been written: „*Volodymir sets off for the Yotvingians*”. The Nestor's chronicle gives the name Jatvagi. In Polish historical sources the prince Konrad Mazowiecki's documents the name Yaczwagi is written down. Jan Długosz gives the name: Jaczwingi and the Order of Teutonic Knights' chronicles tell us about Terra Jatwezenorum. The Prussians called this nation Jotvings or Sudovia. The Lithuanians could name the Yotvingian territory or its part only Dainava. J. Nalepa thinks that Sūduviai lived in the north-western part of the Yotvingians' land (around Vilkaviškis and Kalvarija), Dainaviai lived in the west of Nemunas river (between Alytus and Merkinė), the Yotvingians lived around Suwałki (in Lithuanian Suvalkai) and in the south – Poleksiečiai – in Ełk, Augustów, Grajewo region. It is likely that these four tribes formed one nation known as the Yotvingians or Sūduviai, in Latvian Jatvingi, in Lithuanian Jotvingiai, in English the Yotvingians or the Yatvingians.

In the first centuries AD the Yotvingians' land reached the Prypeć river's marshes in the east, Narew river in the south, the Great Lakes of Mazuras region in the west. The large number of the Yotvingian material culture's remains have been found in Szurpiły, Szwajcaria, Prudziszki, Jegliniec (Šiurpilis, Šveicarija, Prūdiškės, Eglinė) in Suvalkija. In the 3rd and 4th centuries there was one of the biggest Yotvingian settlement's center. The Yotvingians lived in a small ancestral centers dispersed in the wilderness. They had independent districts, there was no one centralized power. They always communicated among themselves when they were under threat to defend their land.

In Sūduva over 50 castle hills (piliakalnis) are known, they have been examined very little so far. In Szwajcaria near Suwałki a lot of objects from the 2nd and 3rd century, for example: bone tools, clay casting forms for metal, Roman coins, ceramics have been found. On the burial mound the skeleton of 55 year old man with a big amount of ornaments such: a sword in a wooden sheath, a leather belt with the bronze, silver and gold ornaments, the animals' figurines, two javelins' blades and other objects have been found. On the castle hill in Jegliniec (9 km from Puńsk) the remains of the Yotvingian settlement from 11th and 13th centuries have been found. The Polish archeologists examined the castle hill some time ago. They gathered a lot of material about the Yotvingians' life and fights, they found ceramics and bone objects and a rich collection of jewellery.

6 kilometers from Sejny (Seinai) there is piliakalnis in Klejwy (Klevai) surrounded by three lakes. Its northern hillside has been adapted to defensive targets. The hill – excellent for strategic targets – is situated in a good and inaccessible place. Now we do not know why the works on piliakalnis has not been finished by the Yotvingians.

The archeological excavations show how the Yotvingians lived, hunted and organized the expeditions on the Slavs' land. Their most typical weapon was: bows, shields, javelins. They were known as very brave people, they used very specific fight's strategy, they chiefs were very wise and that all let them oppose to much more stronger people: the Poles, the Russians, the Order of Teutonic Knights and the Tartars.

The most important for the Yotvingians were 12th and 13th centuries. When the Order of Teutonic Knights had taken control of the Prussians' land, they started destructive invasions on the Yotvingians' land. They invaded each castle and settlement. The war between the Order of Teutonic Knights and the Yotvingians lasted 4 years (1279-1283). The Teutonic Knights, although they were not so numerous, did not manage to colonize grabbed Yotvingian territory. Even belonging to them the western part of the Yotvingians' land was settled by the Lithuanians.

It is difficult to estimate the Yotvingians' number left after 1283. The German chronicle from 1326 made a note: „*And Sūduva has been desolated until now*”. But preserved till now Yotvingian water and lakes' names show something different.

The Yotvingians' land separated the Order of Teutonic Knights and Lithuania. The Teutonic Knights through the Yotvingian forests went on the military expeditions against the Lithuanians and the Lithuanian knights went to conquer the enemy's castles. The Lithuanians fighting against the Teutonic Knights tried neither to strengthen on the Yotvingians' territory nor to colonize it. The Lithuanian king Mindaugas gave the Yotvingians' land and part of Žemaitija to the Teutonic Knights many times. The Grand Duke of Lithuania Vytautas did the same three times. The affiliation of the Yotvingians' land could have already been decided during the battle in Grunwald in 1410 but it was not mentioned in Toruń treaty. It had been definitively decided after the new war between Poland and Lithuania against the Order of Teutonic Knights ended by the peace treaty in Melno in 1422. In this treaty there was mentioned that Sūduva (Jotav) had been handed over to the Grand Duchy of Lithuania.

During the reign of Vytautas the Yotvingians' land was especially the territory where people had hunted. People were interested in the forest economy only in the reign of prince Kazimierz. The first settlers started arriving to the wilderness.

From the
Yotvingians'
recent past

At the end of 18th century as a result of a partition of Poland the ancient Yotvingians' land had been ruled by the Prussians and later became a part of the Duchy of Warsaw and the Kingdom of Poland. In those times Sūduva experienced the years of hunger, epidemics and World Wars.

In the time of reviving the independence of Lithuania and Poland the conflict of the southern Sūduva started. The withdrawing German administration supported the Lithuanian claims but could not help in their realization. The superpowers of Western Europe decided about Polish-Lithuanian border benefiting Poland, they did not take into consideration the Lithuanian ethnographic and economic businesses. After Polish-Lithuanian fights in 1920 Lithuania was forced to take the border without the southern Sūduva.

Before the Second World War the ancient Yotvingians' land became a center of conflict between Russia and Germany. Lithuania stayed on the sphere of Soviet influence and the southern Sūduva was given to the Hitlerian Germany. In 1939-1944 the Germans started the colonization and Germanization of this land. The Lithuanian organizations and schools were closed and most residents were displaced to Lithuania. After the Second World War the territory of the southern Yotvingians' land remained in Poland again.

The landscape of
the Yotvingians'
land

The contemporary landscape of the Yotvingians' land formed after the glacier had withdrawn which had covered this territory during thousands years. In Sūduva there are more elevations till the height 60-70 m above sea level (there is the lowest places in the lower reaches of Szeszupa (Šešupė) river – 50 m above sea

level, the highest one – Mount Rowelska (Ravelių kalnas) near Wiżajny (Vižainis) – 299,1 m above sea level). Among the rivers in Sūduva we should mention: Czarna Hańcza, Biała Hańcza, Marycha (Juodoji Ančia, Baltoji Ančia, Seina) and Szeszupa.

Szeszupa is the biggest (the first is Nemunas) river on the Yotvingians` land and it is its biggest tributary here. It takes its beginning not far from Czarna Hańcza near Szeszupka (Šešupėlė) village. There is not much water in Szeszupa. In the spring, from time to time, it floods nearby meadows but in the summer and in the winter the water`s level lowers so much that its smaller tributaries completely dry or freeze over. The name Szeszupa can be related to the Indian word *šišara* which means „cold, cool”. So the name Szeszupa could mean cool river.

Czarna Hańcza – the second big river on this land – flows back Hańcza lake and across Wigry (Vygiai) lake heads to the south-eastern till Nemunas river.

The name of the biggest river in Sejny region – Seina, which is known only as Marycha in Polish, derives from the Yotvingian language. In Lithuanian it has a few names: in the upper reaches of the river flowing back near Szol̄tany (Šaltėnai) is also called Marycha (Šalčia) and flows in Boksze (Bokšai) lake but flows back as Juodoji to reach Seinai lake. There it changes the name again and as Seina through Seinai and Degucie (Degučiai) village heads for Pomorze (Mara) lake where changing its name one more time it is called Marycha flows in Czarna Hańcza. In the lower reaches Marycha (Mara) becomes a big river.

In the southern part of the Yotvingians` land there are bigger lakes: Wiżajny, Hańcza (one of the deepest in Europe), Szelment, Szurpiły, Sejny, Sejwy, Szejpiszki, Płaskie, Zelwa, Gaładuś, Sztabinki, Punia (Vižainis, Ančia, Šelmentas, Šiurpilis, Seinas, Seivis, Klevas, Klevaitis, Želva, Galadusis, Stabingis, Punia).

In our times in the southern Sūduva the most Lithuanians, descendants of the ancient Balts – the colonizers of this land, live around Puńsk and Sejny. Sejny in time of the Lithuanian national rebirth played a very important role and because of it were called the capital of Sūduva. The name Sejny derives from Seina river. After some time the Yotvingian name was forgotten and people started calling it Marycha. The original name survived in many documents, for example in the descriptions of ground`s measurement from 1558.

The oldest known information about Sejny comes from 1522. Sejny developed mainly thanks to the Dominicans who arrived here in 1602. Having the enormous estates they started building the brick church, they brought craftsmen and traders (mostly the Jews) to the town and they introduced church fête. The fire in 1818 spread through the big part of the town, the valuable order`s library and old documents. Later in the history of Sejny prosperity started. The church became the cathedral and there was also the chapter`s seat. In 1826 in Sejny the seminary was opened where the Lithuanian priests were studied and they were prepared to work in Lithuanian parishes here. After some time the seminary became one of the most thriving Lithuanian national rebirth`s center.

The Lithuanian activity in Sejny region revived especially after the arrival in Sejny the priest K. Prapuolenis, the big fighter for Lithuanian language`s rights in church. In 1905 the professors of the seminary and other clergymen set up a publishing company and in 1906 the print shop „Šaltinis” started working. The Lithuanian magazines, books, calendars, brochures and other publications were printed there.

Sejny was one of the biggest cultural and press centers those times. The great Lithuanian poet and bishop Antanas Baranauskas was on his apostolic duty

Sejny
Seinai

here and in Sejny he was buried. The outstanding activists of Lithuanian national rebirth were studying in Sejny seminary. The most famous are: Vincas Kudirka – the poet and the author of Lithuanian anthem, Vincas Mykolaitis-Putinas – the writer, P. Bučys – the professor and the bishop and many others.

After 1989 in Sejny region a few important events happened: near the basilica the bishop A. Baranauskas monument was built, the Lithuanian House was opened where cultural Lithuanian life has been concentrated, people made efforts to build a new school complex where Lithuanian would be taught. Nowadays Sejny becomes again the important cultural Lithuanian center.

Puńsk
Punskas

Puńsk is also a significant cultural and educational center and here 80% of population are the Lithuanians. The surroundings of Puńsk was colonized in the 16th century. The first settlers were Dzūkai who had come from Punia and Merkinė. In 1597 the parish was set up here and in documents from 1612 Puńsk was already called the town although Magdeburg Law, seal, the town's emblem with St. Peter's likeness was officially granted by the king Władysław IV in 1647.

Puńsk did not become the big urban center because other towns came into existence around it (20 km to the south – Sejny, 30 km to the south west – Suwałki, 23 km to the east – Lazdijai, 20 km to the north – Kalvarija). This towns had better location and better development's conditions. In 1874, where K. Jonkaitis was the Puńsk parish priest, the new presbytery was built, the cemetery was fenced, the new church was started building. After the death of the Reverend K. Jonkaitis his work was being continued by the Reverend S. Norkus. The church dedicated to the Blessed Virgin Mary was consecrated in 1887. The parish's boundary was changed. Some villages from the extensive Puńsk parish were connected to newly-open ones in Kaletnik, Smolany and Becejły (Kolietnykas, Smalėnai, Beceilai) while the part of the village (Puńsk) remained behind the demarcation line.

In Puńsk the main cultural center is now the Lithuanian House of Culture. The different Lithuanian organizations, schools (primary, secondary and grammar ones) where Lithuanian is taught dynamically work here, the Lithuanian books, publications and textbooks have been published.

The few words
from the author

Our minds are more and more intrigued by the Yotvingians and the Prussians' remains on this territory, the peoples who did not manage to survive historical turbulences. The new publications on this subject are very popular now. Perhaps, because of this, production plants, trans, folk groups are named after the Yotvingian names nowadays. Their settlements are being reconstructed, At the foot of a castle hills (piliakalnis) poetry events are being held and staging of the fights between the Yotvingians and the Teutonic Knights are taking place.

The Yotvingians' landscape, their water and place names like a religion have an influence on people's imagination, move their hearts, force them to listen to the nature's voice, and longing for the past have them follow their paths.

The photographs printed in this album only partly show the beauty of the southern Sūduva encouraging people to admire it, to feel with all people's hearts beauty and good of the ancient Yotvingians' land.

See you on the Yotvingians' land.